

2

חרדת האינסטינקטים בזמן ההתבגרות*

אנה פרויד

הקדמת העורכים

בתו הקטנה וה"ממשיכה" של זיגמונד פרויד, אנה פרויד, היתה בין הראשונים שיישמו את המדע החדש של פסיכואנליזה עם מטופלים צעירים. התנסותה הקלינית עם ילדים הביאה אותה להכיר בחשיבותו של ה"הווה המתמשך" בתהליכים התפתחותיים.¹

אנה פרויד לקחה על עצמה להרחיב את הפסיכואנליזה מהפתולוגיה אל תיאוריה פסיכולוגית כללית, שאיפה שאביה לא הגשים.² תרומתה הראשונה בתחום הזה הייתה הספר ממנו נלקחו הפרקים שלנו, **האגו ומנגנוני ההגנה** שהופיע בגרמנית עוד בחיי אביה בשנת 1936 וזכה לאישורו. שני הפרקים האחרונים של הספר מהווים ניסיון אנליטי ראשון להמשיג את גיל התבגרות מבחינת התפתחות הסוכנויות הפנימיות והאיזון ביניהם. אנה פרויד רואה במתבגר אדם המתפתח במצב של כוחות-אגו עמוסים למדי. מאחורי כל הניגודים החיצוניים בהתנהגותם ובהתרגשותם של בני נוער מבחינה אנה פרויד במתחים בין האגו, האיד והסופר-אגו.

בסוף הפרק שלפנינו, אנה פרויד מדגימה שילוב של חשיבה התפתחותית, עם גישה קלינית, בעבודתה עם נערה בת חמש-עשרה. בקנאתה לאחותה הצעירה, הנערה ברחה אל תוך עולם התבגרותי של צורך לזכות באהדת הבנים שמסביבה. היא מאמינה שגם למטפלת מולה יש אותה חוויה ואותן הנחות יסוד, כלומר שיכולת הקיום שלה בכל רגע מותנית בסימני חיבה מצד הבנים. לכן היא מבקשת את עצתה כיצד לפתח חיבה זו מבנים. אנה פרויד משיבה לה מנקודת-מוצא של זמן מתמשך. בהווה המתמשך קיים רצף של רגשות, והמטפלת שואלת את הנערה אם היא תוכל להיות עצמה ולהתנהג על-פי תחושותיה. ברמה של תוכן הנערה התנגדה לכאורה והביעה צורך לשלוט על הרגע, אבל כפי הנראה ההתייחסות של המטפלת לרצף הפנימי של הנערה - להיות עצמה -הדהד ברמה של תהליך. אחרי זמן מה, התייחסה הנערה לפנטזיה שדרכה אפשר היה

* אנה פרויד (1977). האני ומנגנוני ההגנה. תרגם ארי אבנר. תל-אביב: דביר. פרק 12, עמ' 101-112.

¹ A. Flashman, (1996). "Developing Developmental Lines". The Psychoanalytic Study of the Child 269-51:255 וראה "הקדמת העורך" בתקשורת טיפולית עם ילדים, 2002, עמ' 285-287.

² Elisabeth Young-Bruehl (1988). Anna Freud: A Biography. New York: Norton

להתחבר עם החוויה של הווה מתמשך. אם כל יצורי אנוש יכחדו, מה יהיה? אנה פרויד שמה לב כי משהו השתנה כאן, ויצרה חיבור של רצף בתוך עולמה הפנימי של הנערה. היא שאלה אותה, איך עולם ללא בני אדם, מסתדר עם הצורך הנואש לזכות באהבה – מי יאהב אותה? הנערה השיבה, עם הקלת-מה, שאז תאהב את עצמה. כאן התחברה הנערה להווה המתמשך – יחס מתמשך שלה אל עצמה. בדיון התיאורטי, אנה פרויד מתמקדת בנקודות אחרות. אנחנו מבקשים לציין כאן את הקליניקה של התייחסות לרצף, להווה שיש בו המשכיות, למצבים ולא רק לרגעים חולפים.

המאמר

תמיד היה ברור, שאותם השלבים בחיי אדם שיש בהם עלייה בליבדו, חשובים עד מאוד בחקירתו האנאליטית של הסתם. בגלל עליית ההשקעה הליבידינלית (cathexis), ברצונות, בדמיונות ובתהליכי אינסטינקטים – שמתרחשים באין רואים בתקופות אחרות, או שהם מוגבלים בתוך הלא-מודע – כל אלה עולים בתודעה, ומתגברים בשעת הצורך על מכשולים ששמה ההדחקה בדרכם. ובשעה שהם פורצים בגלוי – אפשר לצפות בהם.

חשוב לא פחות שנתמקד בתקופות של התגברות הליבדו, בשעה שאנו חוקרים את האני. כבר ראינו שיש תוצאה עקיפה להתגברות דחפי-האינסטינקטים – מאמץ כפול של האדם להשתלט על האינסטינקטים. מגמות כלליות של האני, שכמעט אי אפשר להרגיש בהן בתקופות שלווה בחיי האינסטינקטים, נעשות מובהקות יותר; ומנגנוני האני הברורים של תקופת החביון, או של הבגרות, עלולים להפוך כל-כך מוגזמים – עד שהם מביאים לידי עיוות חולני של האופי. מכל העמדות שאני של אדם יכול לנקוט לגבי חיי האינסטינקטים, יש שתיים, שאם הן מקבלות הדגשה שכזו בזמן ההתבגרות – הן מופיעות בכוח מחודש לעיני הצופה ומסבירות כמה וכמה דברים אופייניים לתקופה הזו. אני מתכוונת לסגפנות ולשכלנות (אינטלקטואליזציה) בגיל ההתבגרות.

סגפנות במהלך הבשלות המינית

במקומן של הגזמות-אינסטינקטים ושל התפרצויות מתוך הסתם – וכן של עמדות אחרות המנוגדות לכאורה – יש לעתים, בגיל ההתבגרות, התנגדות לאינסטינקטים, העולה בעוצמתה על כל דבר הדומה להדחקה, שאנו רואים כרגיל, בתנאים תקינים או בנוירוזות קלות וחמורות. מבחינת צורת הופעתה ורוחב היקפה, תופעה זו קרובה לסגפנותם של קנאי-דת, יותר משהיא קרובה לסימפטומים של מחלה נוירוטית מובהקת. בנוירוזה, לעולם יש קשר בין הדחקה-אינסטינקט לבין טיבו ואיכותו של האינסטינקט המודחק. כך היסטריים מדחקים דחפים גניטאליים – הכרוכים במשאלות לגבי אובייקטים של תסביך אדיפוס – אבל הם אדישים פחות או יותר (או

סובלניים בעמדותיהם) לגבי רצונות אינסטינקטים אחרים, כגון דחפים אנאליים או תוקפניים. נוירוטיים אובססיביים מדחיקים רצונות אנאליים-סדיסטים – שנעשו להם ככלי-מיניות, מחמת נסיגה – אבל הם סובלניים לגבי סיפוק אוראלי, ואינם חשדנים במיוחד בנוגע לדחפי חשפנות שיש להם, כל זמן שאינם כרוכים במישרין בגרעין הנוירוזה שלהם. במלנכוליה מתנערים דווקא מנטיזות אוראליות, ואילו וחולי פוביות מדחיקים דחפים הכרוכים בתסביך הסירוס. בכל אלו אין התנערות מאינסטינקטים בלי הבחנה; ובאנאליזה לעולם אנו מוצאים שיש זיקה ברורה בין איכות האינסטינקט המודחק לבין הסיבה שמביאה את האדם לידי גירושו מן התודעה.

אבל בשעה שאנו עוסקים בהדיפת האינסטינקט אצל מבוגר, תמונה אחרת לגמרי עולה לפנינו באנאליזה. אומנם אף כאן התהליך מתחיל במרכזי חיי-האינסטינקט שנתונים לאיסור מיוחד – כגון דמיונות של גילוי עריות מימי קדם ההתבגרות, או המגמה הגוברת לפעילויות-אוננות גופניות, שהרצונות האלו מוצאים בהן את פורקנם. אבל מכאן ואילך התהליך מתפשט, כמעט בלי הבחנה, על החיים כולם. כבר אמרתי שאין עיקר מעייניו של המתבגר בסיפוקו או בתסכולו של איזה רצון-אינסטינקט מסוים, אלא בסיפוק אינסטינקטים או בתסכולם כשהם לעצמם. בני אדם צעירים, שעובר עליהם שלב סגפני מסוג זה – מפחדים לכאורה מפני כמות האינסטינקטים שלהם יותר משהם חוששים מפני איכותם. ההנאה בדרך כלל – היא המעוררת אצלם חשדות; ולפיכך נראה להם שהדבר הבטוח ביותר הוא להוסיף איסורי-חומרה, כדי לעמוד בפני תשוקות דוחקות יותר. כל אימת שהאינסטינקט אומר "רוצה אני" – האני משיב ב"לאו", כמעט כמו הורים מחמירים בראשית חינוכם של ילדים קטנים. לחשדנות התבגרותית זו באינסטינקט נטייה מסוכנת להתפשט; אפשר שתחילתו ברצונות אינסטינקטים ממש, וסופו – עד לצורכי גוף מן הפשוטים ביותר. ראינו בני אדם צעירים שהתנערו בתוקף מכל דחף שריח מיניות עולה ממנו, נמנעו מחברת בני גילם, סירבו ליהנות מבידור, ואף – כפוריטאנים ממש – הוקירו רגליהם מתיאטרון, מריקוד וממוסיקה. בשעה שיש קשר בין ויתור על בגדים יפים או מושכים לבין איסור המיניות – עדיין אפשר להבין את הדבר. אבל בשעה שהויתור חל על דברים שאין דרכם להזיק והם הכרחיים – כגון בשעה שהמתבגר מונע מגופו הגנה רגילה לגמרי מפני הצינה, מענה את גופו בכל דרך שאפשר ומסכן את בריאותו בלי שום צורך, בשעה שהוא מוותר לא רק על תענוגות אוראליים מסוימים אלא מפחית את מזונותיו עד למינימום "מטעמים עקרוניים", בשעה שצער שאהב שינה ממושכת אונס את עצמו להשכים קום, נרתע מלצחוק ומלחייך, ובמקרים קיצוניים אף עוצר בצואתו ובשתנו כמה שהוא יכול לפי הכלל שלא צריך להיכנע מיד לכל צורך פיסי שהוא – אנו כבר מודאגים.

ועוד בדבר אחד התנערות זו מאינסטינקטים נבדלת מהדחקה רגילה. בנוירוזה – אנו רואים בדרך כלל שכל אימת שמדחיקים איזה סיפוק של אינסטינקט מוצאים לו תחליף. בהיסטריה – על ידי קונברסיה, כלומר ההתרגשות המינית מוצאת לה מוצא באזורי גוף אחרים, או בתהליכים

אחרים ההופכים למיניים. בנוירוזה כפייתית יש תחליף-עונג המתאים לרמת הנסיגה; ואילו בפוביות – יש לפחות איזה רווח שמעבר למחלה. לפעמים צורות סיפוק אסורות מתחלפות בצורות הנאה אחרות, על ידי תהליך התקה ותגובה הפוכה (reaction formation); ויודעים אנו, שסימפטומים נוירוטיים של ממש – כגון התקפי היסטריה, "טיקים", פעולות כפייתיות, דאגנות תקועה (brooding) וכדומה – מביעים פשרות, שיש בהן משום מילוי תביעות-האינסטינקטים של הסתם לא פחות משיש בהם ציות לציווי האני והאני העליון. אבל ההתנערות מאינסטינקט, שהיא אופיינית להתבגרות אינה מניחה שום מקום לתחליף-סיפוק: כנראה שיש כאן מנגנון אחר. במקום יצירת-פשרות (compromise formations) (המתאימים לסימפטומים נוירוטיים) ותהליכים רגילים – התקה, נסיגה ופניית האדם-נגד-עצמו – אנו מוצאים כמעט תמיד תנועת מטוטלת עזה מסגפנות להפרזה באינסטינקטים. לפתע פתאום המתבגר מפנק את עצמו בכל מה שחשב קודם לדבר אסור, והוא מתעלם מכל הגבלה מבחוץ. מצד עצמן, מתוך טבען האנטי-חברתי, אין ההפרזות האלו אצל מתבגרים דבר רצוי; אבל מבחינה אנאליטית זו הבראה ספונטאנית ארעית ממצב הסגפנות. במקום שאין הבראה שכזו, ובאיזו דרך לא-מוסברת האני חזק דיו ועומד בהתנערות מן האינסטינקטים ללא הרף – הדבר עלול להביא לידי שיתוק פעילותו החיונית של האדם; זה מעין מצב קטטוני, ששוב אי אפשר לראותו כתופעה תקינה של התבגרות ויש להכיר שזה מצב פסיכוטי.

שאלה היא אם באמת מותר להבדיל בין ההתנערות מאינסטינקט בזמן ההתבגרות לבין תהליך ההדחקה הרגיל. ההבחנה התיאורטית מתבססת על כך, שאצל המתבגר התהליך מתחיל בפחד מפני כמות האינסטינקטים ולא מפני איכותם של אי-אלו דחפים מיוחדים; והתהליך מסתיים לא בתחליפי-סיפוק וביצירת פשרות, אלא בעימות-פתע, או אף בתנודות-פתע בין התנערות מאינסטינקט להפרזה באינסטינקט. לעומת זה אנו יודעים, שבהדחקה נוירוטית רגילה השקעת הליבירו הכמותית של האינסטינקט שיש להדחיקו היא גורם חשוב; ובנוירוזה כפייתית – דבר רגיל הוא, שאיסור והתפנקות באים חליפות. ואף על פי כן עדיין יש רושם שיש לנו כאן, אצל המתבגר הסגפן, תהליך פרימיטיווי יותר ומורכב פחות מהדחקה ממש; יכול להיות שזה מקרה מיוחד – ואולי זה בעצם שלב מקדים של הדחקה.

כבר מזמן עלה מתוך חקר אנאליטי של נוירוזות, שישנטייה בטבע האדם להתנער מאינסטינקטים מסוימים – ובפרט מאינסטינקטים מיניים – בלי הבחנה ובלי תלות בהתנסות האישית. זה מעין מורשת פילוגנטית, מעין קרן מצטברת מתוך פעולות הדחקה שעשו דורות רבים, והיחיד אינו מתחיל בזה אלא ממשיך בזה. את המונח דו-ערכיות (ambivalence) טבע בלוייר כדי לתאר את כפילות-העמדה של יצורי אנוש לגבי חיי-המין – סלידה בסיסית בצירוף עם תשוקה תאוותנית.

בשלבי החיים השקטים יותר, התנגדותו הראשונית של האני לאינסטינקט -אימה מפני כוחם של האינסטינקטים, כפי שקראנו לזה - כמעט אינה אלא מושג תיאורטי. אנו משערים, שזה תמיד

הבסיס לחרדת אינסטינקטים; אבל לעיני הצופה בדבר – התמונה מיטשטשת, מכוח תופעות בולטות ומפריעות הרבה יותר, העולות מחרדה אובייקטיבית או מחרדת-מצפון מחמת מיני הלם שעברו על האדם.

בזמן ההתבגרות – ובתקופות אחרות בחיי אדם, שיש בהן גאות של אנרגיה האינסטינקטים – הגידול בכמות האינסטינקט מדגיש התנגדות ראשונית זו עד כדי כך, שהיא נעשית מגנון הגנה פעיל וייחודי. אם כן – אין להסביר את הסגפנות של גיל ההתבגרות בתור כמה וכמה פעילויות הדחקה התלויות באיכות, אלא, בפשטות, בתור גילוי העוינות הטבועה באדם, בין האני לבין האינסטינקטים, עוינות בלי הבחנה, קמאית ופרימיטיבית.

שכלון (intellectualization) בגיל ההתבגרות

באנו לכלל מסקנה, שעמדות כלליות של האני עלולות להתפתח למתודות-הגנה מוגדרות בתקופות שגאות הליכידו אופיינית להם. אם כן – אפשר להסביר בזה עוד שינויים שחלים באני בזמן ההתבגרות.

יודעים אנו שרוב השינויים המהותיים בגיל זה מתרחשים בחיים האינסטינקטים והרגשות, ושהאני עובר גם תיקונים משניים בשעה שהוא עוסק בניסיון להשתלט על האינסטינקטים ועל הרגשות. אבל יש עוד אפשרויות שינוי אצל המתבגר. עם גאותה של אנרגיה האינסטינקטים, הוא נעשה יותר ויותר יצור-של-אינסטינקט; זה דבר טבעי, ואינו טעון הסבר. הוא נעשה אף מוסרי וסגפני יותר, והטעם לדבר – שיש קונפליקט בין האני לבין הסתם. אבל הוא נעשה גם חכם יותר, עם עניין אינטלקטואלי שהולך ומחריף. לכאורה לא ברור מה הקשר בין ההתקדמות הזו בהתפתחות השכל לבין ההתקדמות בהתפתחות האינסטינקטים והתחזקות מוסדות האני בעמידתם בפני התקפות.

בדרך כלל היה אפשר להניח, שסערות אינסטינקטים והרגשות עומדות ביחס הפוך לפעילות השכלית של האדם. אפילו במצב של התאהבות תקינה, יכולת השכלית של האדם נוטה לפחות ותבונתו פחות אמינה מהרגיל. בשעה שרצונו למלא את דחפי-האינסטינקטים שלו נלהב יותר בתשוקתו, הוא נוטה פחות ופחות – בדרך כלל – להפעיל את שכלו ולבחון את בסיסם בתבונה.

לכאורה – ההפך קורה בגיל ההתבגרות. יש טיפוס של אדם צעיר שפריחת התפתחותו השכלית בולטת לא-פחות מהתפתחותו המהירה בתחומים אחרים. כידוע כל מעיינים של ילדים בגיל החביון נתון לדברים שיש להם קיום אובייקטיבי, קיום של ממש. יש ילדים האוהבים לקרוא על תגליות ועל הרפתקאות, או ללמוד מספרים ויחסי-גודל או "לבלוע" תיאורי בעלי חיים וחפצים מוזרים; ואילו ילדים אחרים – מתרכזים במכונות, מן הפשוטות ביותר ועד המסובכות ביותר. הצד השווה

שבהם – שלעולם מושא התעניינותם מוחשי, ולא פרי-הדמיון, כגון מעשיות ואגדות שנהנו מהן בראשית ילדותם. עתה הם מתעניינים בדבר שיש לו קיום פיסי של ממש. בראשית קדם-ההתבגרות, נטייה מסתמנת לעבור מהתעניינויות מוחשיות – של גיל החביון – להפשטה; הדבר נעשה ברור יותר ויותר. בפרט אותם המתבגרים, שברנפלד אמר עליהם ש"ההתבגרות מתמשכת" אופיינית להם – יש להם רצון בלתי-מסופק לחשוב על נושאים מופשטים, להפוך ולהפוך בהם במוחם, לדבר עליהם. קשרי ידידות רבים מנוער מתבססים ומתקיימים על הרצון להרהר ולדון ביחד בנושאים מסוג זה. תחום ההתעניינויות המופשטות האלו, היקף הבעיות שהצעירים האלו מבקשים לפתור – גדול מאוד. הם מעלים נימוקים לאהבה חופשית – ולנישואים וחיי משפחה; לקיום עצמאי – ולא־מוץ מקצוע; לחיי נדודים – וליישוב קבע; או שהם דנים בבעיות פילוסופיות, כגון אמונה וכפירה, מהפכה וקבלת מרות, ואף הידידות עצמה על כל צורותיה. בשעה שאנו מקבלים דיווח נאמן על שיחות ממין זה, כפי שקורה לעיתים קרובות באנאליזה, או שאנו בוחנים יומנים ורשימות של מתבגרים (ורבים מן העוסקים בהתבגרות עשו זאת) – לא רק היקף תנופתה החופשית של מחשבתם מדהים אותנו; אנו מתפעלים אף ממידת האמפתיה וההבנה שיש להם, מן היתרון שיש להם לכאורה על הוגים מבוגרים מהם, ולפעמים – אף מן התבונה שבטיפולם בבעיות הקשות ביותר.

אנו משנים את דעתנו בשעה שאנו פונים מתהליכי-השכל של המתבגר, כשהם לעצמם, אל השאלה מה מקומם בתמונה הכללית של חייו. להפתעתנו אנו מגלים, שאין ההישג השכלי משנה כמעט ולא כלום בהתנהגותו של המתבגר בפועל ממש. האמפתיה שיש לו לגבי תהליכי החשיבה של הזולת אינה מונעת אותו מלנהוג באי-התחשבות מזעזעת בקרובים אליו ביותר. דעותיו הנעלות על אהבה, ועל חובותיו של האוהב, אינן נוטלות ולא כלום מחוסר-הנאמנות ומאטימות-הרגש החוזרת ונשנית בפרשיות האהבים שלו עצמו. עצם העובדה שהוא מבין את מבנה החברה – ומתעניין בו לעיתים הרבה יותר מאשר בשנים שאחר-כך – אינה מסייעת לו כלל למצוא את מקומו הנכון בחיי-החברה; ואף אין גיוון ההתעניינות שלו מונע אותו מלהתרכז בנקודה אחת – השתקעותו באישיותו שלו.

בפרט בשעה שאנו חוקרים את התעניינותיו השכליות באנאליזה – אנו מכירים שיש לנו כאן עסק עם משהו אחר לגמרי פעילות אינטלקטואלית במובנה הרגיל. אסור להניח שהמתבגר מהרהר בכל מיני מצבים באהבה, או בשאלה של בחירת מקצוע, כדי שיסיק מסקנות הלכה למעשה, על התנהגות נכונה, כפי שהמבוגר מסוגל לעשות, או אף בדומה לילד בתקופת החביון, הבודק איזו מכונה כדי לדעת לפרק ולהרכיב אותה. פעילותו האינטלקטואלית של המתבגר אינה קשורה, כפי הנראה, אלא לחלומותיו בהקיץ. אפילו הדמיונות השאפתניים של קדם-ההתבגרות אין בהם משום כוונה שיתורגמו לממשות. בשעה שנער מדמה לעצמו שהוא כובש גדול – אין הדבר מביא אותו לידי הרגשת התחייבות להוכיח את אומץ-ליבו, את כוח-סבלו בחיים ממש. כיוצא בזה,

נראה שהוא מפיק סיפוק מעצם תהליך החשיבה, השיקול והדיון. גורמים אחרים הם הקובעים את התנהגותו והוא מושפע לאו דווקא מתוצאות פלפולי השכל שלו.

ועוד דבר בולט לעין באנאליזה של תהליכי-השכל אצל מתבגרים. כשבוחנים אותם מקרוב, מתברר שהנושאים שהם מתעניינים בהם בעיקר הם אותם הנושאים עצמם שהעלו קונפליקטים בין רשויות הנפש. אף כאן השאלה היא, מה היחס בין צד-האינסטינקטים שבטבע האדם לבין שאר חייו; איך תושג הכרעה בין מימוש דחפי-מין הלכה למעשה – ובין התכחשות להם; בין חרות – לבין ריסון; בין מרד – לבין קבלת-מרות. כפי שכבר ראינו, אין המתבגר משיג מה שהוא מקווה להשיג על ידי סגפנות, על האיסור הגמור שהיא מטילה על האינסטינקטים. ומכיוון שהסכנה מצויה בכול, עליו להמציא אמצעים שונים ומשונים כדי להתגבר עליה. הרהור עמוק (thinking over) על קונפליקט האינסטינקטים – שכלונו של הקונפליקט – נראה כאמצעי ראוי לדבר. כאן האדם מחליף את הבריחה הסגפנית מפני האינסטינקטים – בפנייה אליהם. אלא שאין כל זה מתרחש בפועל כי אם בחשיבה; זה תהליך שכלי. דיונים וניתוחים שכליים מופשטים, שבני-אדם צעירים עוסקים בהם להנאתם, אין בהם משום ניסיון אמיתי לפתור את הבעיות שהמציאות מציגה להם. אין זו אלא עדות לערנות מתוחה שיש בהם לגבי תהליכי האינסטינקטים; מה שהם תופסים שם – הם מתרגמים ללשון המחשבה המופשטת. הפילוסופיה של החיים שהם בונים – פעמים זו תביעה למהפכה בעולם החיצון – אין היא בעצם אלא תגובתם מפני תחושת תביעותיהם החדשות של האינסטינקטים שבסתם שלהם עצמם, תביעות המאיימות במהפכה בכל חייהם. אידיאליזם של ירידות ושל נאמנות בלי סוף – אינם משקפים אצלם אלא לא-נחת של האני, בשעה שהוא תופס שכל יחסי האובייקט החדשים והנסערים שלו עלולים להיעלם³. המשאלה העמוקה להדרכה ותמיכה במאבק – לעיתים חסר תקווה – עם האינסטינקטים האדירים שלהם עצמם עשויה לשנות צורה וללבוש צורה של הנמקה מבריקה להנחה, שאין אדם מסוגל להגיע להכרעות פוליטיות עצמאיות. אנו רואים אפוא שתהליכי-האינסטינקטים מתורגמים למונחים של שכל. אבל סיבת מיקודה של תשומת הלב באינסטינקטים היא זו: נעשה ניסיון לאחוז בהם ולהשתלט עליהם במישור נפשי אחר.

כזכור המטאפסיכולוגיה הפסיכואנליטית אומרת, כי הסמיכות בין הרגשות ותהליכי-אינסטינקטים לבין ייצוג-במילים הוא הצעד הראשון והחשוב ביותר בהשתלטות על האינסטינקטים בהתפתחותו של היחיד. בכתבים האלו החשיבה מוגדרת בתור "מעין פעולה ניסויית, שהיא מלווה התקת השקעה ליבידינלית בכמויות יחסית קטנות, עם פחות הוצאות (פורקנן)" (פרויד 1911, ע' 221 באנגלית). השכלון הזה בחיי האינסטינקטים, הניסיון להחזיק בתהליכי האינסטינקטים

³ למארגיט דובוביץ מבודפשט אני אסירת תודה על הצעתה, שנטייתם של מתבגרים להרהר במשמעות החיים והמוות משקפת את הפעילויות ההרסניות שבתוך נפשם.

על ידי קשירתם אל רעיונות שאפשר לטפל בהם בתודעה – זה אחד ההישגים הכלליים ביותר, המוקדמים ביותר והדרושים ביותר של האני של האדם. בעניינו אין זו פעילות של האני אלא אחד מרכיביו ההכרחיים.

שוב פעם יש לנו רושם, שהתופעות הכלולות במושג "השכלון בגיל ההתבגרות" אינן אלא הגזמה של עמדת-אני כללית, בתנאים מיוחדים של גאות פתאומית של הליבידו. אין כאן אלא גידול בכמות-הליבידו, שהוא מושך שימת לב לתפקוד של האני, המתנהל בזמנים אחרים כדבר המובן מאליו, בשקט, כמו בלי משים. אם כן, פירוש הדבר שהתגברות השכלתנות בגיל ההתבגרות אינה אלא חלק ממאמציו הרגילים של האני להשתלט על האינסטינקטים על ידי חשיבה; ואולי הוא הדין גם בהתקדמות הבולטת בהבנתם השכלית של תהליכי-נפש, שהיא אף דבר אופייני בשלבים מוקדמים של מחלה פסיכוטית.

לדעתי, מן הראוי לציין כאן תגלית משנית שקו המחשבה הזה מוליך אליה. אם באמת גידול בהשקעת הליבידו מביא לעולם, באופן אוטומאטי, לידי הגברת מאמצי האני לעבד את תהליכי האינסטינקטים עיבוד שכלי – הרי יש בזה משום הסבר לתופעה, שסכנת-אינסטינקטים מגדילה את האינטליגנציה של בני אדם. בתקופות של שלווה בחיי האינסטינקטים, בשעה שאין סכנה, היחיד יכול להרשות לעצמו מידה של טיפשות. מבחינה זו, חרדת אינסטינקטים משפיעה בדומה להשפעתה המוכרת של חרדה אובייקטיבית. סכנה אובייקטיבית וקיפוח אובייקטיבי מביאים בני אדם לידי הישגי שכל ולידי ניסיונות מבריקים לפתור את קשייהם; ואילו בטחון ושפע אובייקטיבי – נוטים להביאם לידי טיפשות נינוחה. מיקוד השכל בתהליכי-אינסטינקטים שווה לעניין זה לערנות האני של האדם, שהיא דרושה לו, לפי ניסיונו, מול פני הסכנות האובייקטיביות המקיפות אותו.

עד היום ניסו להסביר את ירידת האינטליגנציה של ילדים קטנים בראשית גיל החביון בדרך אחרת. בשחר הילדות יש קשר הדוק בין הישגיהם השכליים המזהירים לבין ניסיונותיהם לחקור מסתורי המין; ובשעה שעניין זה נעשה טאבו – האיסור והעכבה מתפשטים אל תחומי חשיבה אחרים. לא היה משום הפתעה בתופעה, שעם התלקחות-מחדש של המיניות בעת קדם-ההתבגרות – כלומר עם קריסת הדחקת-המין של ראשית הילדות – יש תחייה ביכולת השכל של האדם והיא חוזרת אל כוחה הראשון.

זה ההסבר הרגיל; עכשיו אנו יכולים להוסיף עליו עוד אחד. יתכן שילדים בגיל החביון לא רק שאינם מעזים להשתעשע בחשיבה מופשטת אלא שאף אין להם שום צורך בכך. בזמן הילדות וההתבגרות יש סכנת אינסטינקטים. "השכל", שהוא אופייני בגילים אלו, פועל – לכל הפחות בחלקו – לעזרת האדם, כדי להתגבר על הסכנה. בגיל החביון ובחיי המבוגר – האני חזק יחסית; לפיכך הוא יכול להרפות ממאמציו לשכלון תהליכי האינסטינקטים בלי נזק לאדם. עם זה אין

לשכוח, שההצלחה השכלית הזו – ובפרט בגיל ההתבגרות, עם כל הברק שבה – עקרה במידה גדולה. מבחינה מסוימת זה נכון אפילו לגבי הישגי השכל בשחר הילדות, שאנו משתאים להם ומעריכים אותם כל כך. די שנזכיר בעניין זה כמה מעט דעת על חיי המין של מבוגרים, הילד מפיק מחקירות המין הינקותיות שלו, שהן בעיני הפסיכואנליזה הגילוי הברור ביותר של פעילותו השכלית. בדרך כלל התוצאה היא הקמת תורות-מין ינקותיות, שאינן משקפות את המציאות, אלא רק את תהליכי-האינסטינקטים בנפשו של הילד הצופה בה.

עבודת-השכל שהאני עושה בגיל החביון ובבגרות איתנה הרבה יותר, לאין שיעור; היא מהימנה יותר ובעיקר – יש קשר הדוק הרבה יותר בינה לבין המעשה.

אהבת אובייקט והזדהות בגיל ההתבגרות

כעת יש לבחון מה מקומם של הסגפנות ושל השכלון, שהם אופייניים לגיל ההתבגרות, בתוך מפת מנגנוני ההגנה המסודרים לפי סוג החרדה והסכנה. מיד אנו רואים ששתי השיטות שייכות לסוג ההגנה השלישי. הסכנה שהאני צפוי לה היא שמא יוצף על-ידי האינסטינקטים. הוא נחרד יותר מכול מפני כמות האינסטינקט. מקורה של חרדה זו, לפי דעתנו, בזמן מוקדם מאוד בהתפתחותו של האדם. מבחינת סדר הזמנים, מדובר כאן בתקופה שהאני מתגבש בהדרגה מתוך הסתם הטרו-מובחן. אמצעי ההגנה שהאני נאלץ לאמץ מול הפחד מפני כוחם של האינסטינקטים מכוונים לקיים את ההבחנה בין האני לבין הסתם, ולהבטיח שיהיה ארגון האני החדש דבר של קבע. משימתה של הסגפנות, לשים גבול לסתם על-ידי איסורים, פשוטו כמשמעו; תכלית השכלון – לעשות חוליה מקשרת בין תהליכי-אינסטינקטים לבין תוכן מחשבתי, וכך לאפשר לאינסטינקטים גישה אל התודעה וסיכוי לשליטה.

אבל בשעה שהיחיד נסוג, בשל גאותו הפתאומית של הליבידו, לרמת האימה הפרימיטיבית מפני כוחם של האינסטינקטים, בהכרח הדבר משפיע אף על שאר תהליכי האינסטינקטים והאני. להלן אבחר בשתי תופעות ייחודיות לגיל ההתבגרות, מן החשובות ביותר, ואבדוק את הקשר שבינן לבין תהליך נסיגת-האני שהזכרתי.

התופעות הבולטות ביותר בחיי המתבגר קשורות ביסודו של דבר ביחסי האובייקט שלו. כאן, יותר מאשר בכל מקום אחר, אפשר לראות את הקונפליקט בין שתי מגמות סותרות. ראינו שיעד ההתקפה הראשון של ההדחקה – שמקורה בהתנגדות כללית לאינסטינקטים – הוא, בדרך כלל, הפנטזיות האינצסטואליות של קדם-ההתבגרות. חשדותיו של האני וסגפנותו מכוונים בראש ובראשונה נגד הקיבעון של האדם אל כל האובייקטים - של אהבה מילדותו. מבחינה מסוימת הדבר מביא את האדם הצעיר לנטייה לבודד את עצמו; מכאן ואילך הוא עתיד לגור עם בני משפחתו כאילו היו זרים. אבל לא רק היחס אל אובייקטים לאהבה חיצוניים הוא המעורר את

ההתנגדות הטבעית של האני לאינסטינקט; גם יחסו אל האני העליון נפגע פגיעה דומה. מכיוון שעדיין האני העליון, בתקופה זו, מושקע ליבידו השאוב מן היחס אל ההורים – הוא גופו זוכה ליחס של אובייקט אינצסטואלי חשוד, והסגפנות פוגעות גם בו. האני מתנכר גם לאני העליון. הדחקה חלקית זו של האני עליון, והתנכרות מחלק מתכניה מהווים אחת מהצורות המובהקות של צעירים. התוצאה העיקרית של ניתוק היחסים בין האני לבין האני העליון היא גידול בסכנה העולה מן האינסטינקטים. היחיד נוטה להיות לא-חברותי. לפני שהפרעה זו התרחשה, חרדת-המצפון ורגש האשמה – שעלו מתוך יחסי האני והאני העליון – היו בעלי בריתו החזקים ביותר של האני במאבקו עם האינסטינקטים. בראשית ההתבגרות יש, לעיתים קרובות, סימנים לניסיון זמני להביא לידי השקעת-יתר ליבידינלית של תוכן האני העליון כולו. זה מסביר כנראה מה שקרוי "אידיאליזם" של גיל ההתבגרות. יש לנו מצב שכזה: סגפנות – שהיא עצמה תוצאה מהתבגרות סכנת האינסטינקטים – מביאה, לאמתו של דבר, לידי ניתוק יחסים עם האני העליון, וכך היא משתקת את אמצעי-ההגנה שבאו מכוח חרדת האני העליון; והתוצאה – האני נזרק לאחור, ביתר שאת, אל השלב של חרדת האינסטינקטים הטהורה ואל מנגנוני ההגנה הפרימיטיביים האופייניים לשלב זה.

אבל בידוד עצמי ופניית עורף לאובייקטים-לאהבה אינם הנטיות היחידות המשתתפות ביחסי אובייקט של מתבגרים. התקשרויות חדשות רבות באות במקום הקיבעונות המודחקים אל אובייקטים לאהבה של הילדות. לעיתים הנער נקשר אל צעירים בני גילו, ואז היחס לובש צורה של ידידות נלהבת ואפילו של התאהבות; לפעמים ההתקשרות היא אל אדם מבוגר יותר, שהצעיר מאמץ לו למנהיג, שהוא תחליף מובהק לאובייקטים ההוריים שזנח. כל זמן שיחסי אהבה כאלו עומדים בעינם, הם נלהבים ובלעדיים; אלא שימיהם קצרים. בני אדם נבחרים לתפקיד האובייקט, וננטשים בלי שום התחשבות ברגשותיהם ואחרים באים במקומם. את האובייקטים שננטשו שוכחים מהר ולגמרי. אבל צורת היחס אליהם מתקיימת, עד לפרט הקטן ביותר; ובדרך כלל חוזרים עליה – בדיוקנות שמזכירה כמעט אובססיה – ביחסים עם האובייקט החדש.

מלבד הנאמנות המרשימה אל אובייקט האהבה, יש לציין עוד דבר מיוחד ליחסי-האובייקט בגיל ההתבגרות. מטרתו של המתבגר – לא כל כך לרכוש את האובייקט לעצמו, במובן הגופני הרגיל, אלא להטמיע את עצמו כמה שאפשר באדם שהוא באותה שעה מוקד חיבתו.

ידועה מאד הנטייה לשינוי אצל צעירים. כתב ידם, צורת דיבורם, התסרוקת, הלבוש וכל מיני הרגלים שיש להם – נתונים לשינוי הרבה יותר מאשר בתקופות חיים אחרות. די לפעמים במבט חטוף במתבגר כדי ללמוד מי הידיד המבוגר שהוא מעריץ. אבל היכולת להשתנות מרחיקה לכת עוד יותר. השקפת העולם, עמדותיהם בענייני דת ופוליטיקה – כל אלו משתנים בשעה שהם מחליפים מודל במודל; ובכל החליפות והתמורות – המתבגר נלהב, בטוח ואיתן בדעתו, שאותה השקפה שאימץ לו בלהט היא הנכונה. מבחינה זו המתבגרים דומים לסוג של חולים שתיארה הלנה

דויטש (1934) בחיבור קליני על פסיכולוגיה של מבוגרים – מקרי גבול בין נזירות לפסיכוזה. היא קוראת להם אנשי "כאילו", מכיוון שבכל קשר חדש עם אובייקט הם חיים כאילו הם חיים את חייהם ומבטאים את רגשותיהם, את דעותיהם ואת השקפותיהם.

המנגנון שביסוד תהליכי שינוי-הצורה האלו היה ברור במיוחד אצל נערה צעירה שעשיתי בה אנאליזה. בתוך שנה אחת החליפה הנערה כמה פעמים ידידות בידידות, נערות – בנערים, ונערים – בנשים מבוגרות ממנה. ובכל פעם, לא די שנעשתה אדישה לאובייקט האהבה שזנחה – אף נולדה בה איבה חזקה ומוזרה, על גבול הבוז, לאותו אדם; היא חשה שאפילו פגישה מקרית או בלתי-נמנעת עם האדם הזה היא דבר שאי אפשר לסבול כמעט. אחרי עבודה אנאליטית מרובה גילינו, בסופו של דבר, שכל אותם הרגשות שהיו בה אל ידידיה הקודמים לא היו משלה כל עיקר. כל אימת ששינתה את אובייקט אהבתה, היתה לה הרגשת חובה לעצב את התנהגותה ואת השקפותיה בצלמו ובדמותו של הידיד החדש, בכל עניין ועניין, בין בחייה הפנימיים ובין בחייה החיצוניים. שוב לא היתה לה חוויית רגשותיה שלה – אלא חוויית רגשותיו של הידיד שבאותה שעה. האיבה שרחשה אל בני אדם שאהבה קודם – לא משלה היתה כלל. היא באה לכלל שותפות ברגשותיו של ידידה החדש, על ידי אמפתיה. היא ביטאה אפוא את הקנאה שחש הוא – בדמיונה – לגבי כל אדם שאהבה פעם או את בוזו שלו (ולא שלה) לגבי יריבים אפשריים.

אפשר לתאר תיאור פשוט מאוד את מצב הנפש בשלבי התבגרות ממין זה. קיבעונות האהבה, שהן נסערות ובנות-חלוף, אינן יחסי אובייקט כלל – באותו מובן שיש למושג זה אצל מבוגרים. אלו הזדהויות מן המין הפרימיטיבי ביותר, בדומה למה שאנו רואים בהתפתחות בשחר הינקות, קודם שיש יחסי-אובייקט בכלל. אי-היציבות האופיינית לגיל ההתבגרות אינה מעידה, אפוא, על איזה שינוי פנימי באהבתו או בהשקפותיו של האדם, אלא על אובדן אישיות מחמת שינוי בהזדהות.

אולי אפשר להאיר את התפקיד שנוטית ההזדהות ממלאת, מתוך מה שנתברר על התהליכים שנתגלו באנאליזה של נערה בת חמש עשרה. המטופלת שלי, נערה יפה ומקסימה במיוחד, כבר היה לה מעמד בחוג החברתי שלה; אף על פי כן סבלה מאד מקנאה נואשת באחותה, שלא היתה אלא ילדה קטנה. בגיל ההתבגרות ויתרה המטופלת על כל התעניינותיה האחרות, ומכאן ואילך לא הניעה אותה אלא משאלה אחת – לזכות באהבתם ובהערצתם של ידידיה הגברים והנערים. היא התאהבה "מעל לאוזניה" – ממרחק – בנער מבוגר הרבה יותר ממנה, נער שפגשה לפעמים במסיבות ובנשפי ריקודים. באותו הזמן כתבה לי מכתב והביעה שם ספקות ודאגות לגבי פרשת אהבים זו.

"אמרי לי בבקשה", כתבה, "איך לנהוג בשעה שאני פוגשת אותו. עלי להיות רצינית או עליזה? מתי יאהב אותי יותר – אם אראה לו שיש לי שכל או אם אעמיד פני טיפשה? האם את מייעצת

לי תמיד לדבר עליו, או גם על עצמי?...” בפעם הבאה, כשבאה אלי, עניתי על שאלותיה בעל פה. ניסיתי לומר לה, שאולי בעצם אין צורך לתכנן את התנהגותה מראש. וכי אין היא יכולה, בבוא הזמן, סתם להיות היא עצמה, ולנהוג לפי רגשותיה? היא ביקשה לשכנע אותי שזה לא יתכן ופיתחה נאום ארוך בדבר הצורך שיתאים אדם את עצמו להעדפותיהם ולרצונותיהם של אחרים. רק כך, אמרה, אדם יכול להיות בטוח שיביא אותם לידי אהבה; ואם לא יאהב אותה הנער הזה – ממש אין טעם לחייה.

כעבור זמן מה סיפרה לי המטופלת פנטזיה המעלה משהו מעין “סוף-העולם”. מה יקרה, שאלה, אם ימותו הכול? היא מנתה את כל ידידיה וקרוביה, עד שדימתה לעצמה שהיא לבדה נשארה על פני האדמה. קולה, הדגשותיה, דרך תיאורם של כל הפרטים – כל אלו העידו שאין הפנטזיה אלא מילוי – משאלה. היא נהנתה מסיפורה והוא לא גרם לה חרדה.

בנקודה זו הזכרתי לה את תשוקתה שיאהבו אותה. אפילו יום אחד קודם – די היה בעצם הרעיון, שלא תהיה חביבה על מישהו מידידיה, שתאבד לה אהבתו, כדי להטיל אותה לתהום הייאוש. ומי יאהב אותה אם תישאר היא לבדה מכל המין האנושי כולו? בשלווה גמורה סילקה הנערה מלפניה את תזכורת דאגותיה מלפני יום אחד: “אם כן – אוהב את עצמי”, אמרה כאילו נפטרה סוף כל סוף מכל חרדותיה, ונאנחה אנחת הקלה עמוקה.

תצפית אנאליטית קטנה זו, אצל מטופלת מסוימת, מלמדת לדעתי משהו אופייני ליחסי-אובייקט מסוג ידוע בגיל ההתבגרות. ניתוק יחסים קודמים, התנגדות לאינסטינקטים וסגפנות – כל אלו משפיעים בצורת שלילת-ליבידו (delibidinalizing) מן העולם החיצון. המתבגר צפוי לסכנה של הוצאת ליבידו-האובייקט שלו מדמויות בסביבה ושל השקעתו בעצמו; כשם שהוא נסוג בתוך האני, הוא עלול לסגת – בחיי הליבידו שלו – מאהבת-אובייקט לנרציסיזם. הוא נמלט מסכנה זו על ידי מאמצים עזים לפרקים לחזור ולקשור קשר עם אובייקטים חיצוניים, ואפילו בשעה שאינו יכול לעשות כל אלא על ידי הנרציסיזם שלו, כלומר על ידי כמה וכמה הזדהויות. לפי הנחה זו, יחסי-האובייקט הסוערים של גיל ההתבגרות משקפים ניסיונות החלמה – ואף מבחינה זו הם דומים למצבם של חולים פסיכויים, הצפויים להרעה מחזורית במחלתם.

בתיאור ההתבגרות הרביתי להשוות את הדברים האופייניים לתקופה הזו בתופעות מחלה חמורות. אם כן (אף על פי שאין למסה הזו יומרות של שלמות) עלי לומר אולי מילים אחדות על מה שתקין או שאינו תקין בתהליכים שבשלב הזה.

כפי שראינו, יסוד ההשוואה בין ההתבגרות לבין ראשיתה של החמרה מחזורית במחלה פסיכוטית – ההשפעה שאנו מייחסים לשינויי-כמות בהשקעת הליבידו. גם כאן וגם כאן הגברת השקעת-הליבידו של הסתם מגדילה את סכנת האינסטינקטים, ומביאה את האני לידי הכפלת מאמציו להתגונן בכל הדרכים שהוא יכול. לפיכך תמיד ידעה הפסיכואנליזה, שכל תקופה בחיי

אדם, שיש בה גאות ליבדו, עלולה להיות – מחמת התהליכים הכמותיים האלו – נקודת מוצא למחלה נוירוטית או פסיכוטית.

דרך אגב, יש צד דומה בהתבגרות ובעלית הפסיכוזא: בוקעות ועולות עמדות הגנה פרימיטיביות, שאנו כורכים אותן באימתו של האני מפני כוחם של האינסטינקטים – זו חרדה ששורשיה בעבר עמוקים יותר מכל חרדה אובייקטיבית או חרדת-מצפון.

רושם התקינות או אי-התקינות של התהליך הזה, בהתבגרותו של אדם מסוים, תלוי כנראה בשאלה איזה יסוד אופייני, מן היסודות שמנתי, הוא המכריע; או – איזה צירוף יסודות מכריע במשקלו. המתבגר הסגפן נראה לנו תקין, כל זמן ששכלו חופשי לפעול ויש לו כמה יחסי-אובייקט בריאים. דבר דומה אפשר לומר על מתבגרים שעושים שכלון של תהליכי אינסטינקטים, מתבגרים-אידיאליסטים ומתבגרים הנסחפים בלהט מידידות נלהבת לידידות נלהבת. אבל בשעה שמקיימים את העמדה הסגפנית במלוא חומרתה, בשעה שתהליכי השכלון משתלטים על כל חיי הנפש, בשעה שהיחסים אל הזולת מבוססים כל-כולם על חילופי הזדהויות – לא יוכל מורה או אנליטיקאי להחליט בקלות, מתוך תצפית, עד היכן יש כאן שלב מעבר בהתפתחות תקינה ובאיזו מידה כבר יש תופעה פתולוגית.

זיגמונד הצעיר*

הקדמה:

פרויד מוצא את עצמו תוהה על חוויות ההווה כפי שהוא מתרחש, כפי שהמליצה בתו אנה לימים למטופלת שלה...

אצף יוצן סון-אולדנבורג אחד בילר אראלונד על קיומו הנצח אסני טמפ ימים, לא דרך הבט בראשון לאחרי אידע אלא דרך מעלע אקורד לפיד על בגרות מרלימה. יצא או אפיות מצלוח בתמות ביכבת בייסצמ, ומעלע אחיט לא וויתר-על-בדוד נסיכט, פוא פתייל איד פדאטק במקום בטוסה. באל-פיהט לביקל ממנו ארצב את מולבו (ולא פכר אולט, אחית בוודא פיה מציע ארדוד מאלט ביה) קיבא סטיות אחי בתר מעצבת ופוא, במקום ארנציו את פמאץ פמכבד על-ידי אי-דחיצת פלחי, פחציר את פמכבד פם ריבית, דבר לרדוד מאלט לא צכס. גמ פצבור לא טמן את ידו בצלחת ומלח את בן-פמלובכ פכאת-מוכב בלמן-אקרוסיס, מנו לעלע פסטר אמאק פכטר באגדכ. בסוף פצלוח לטרי אולא את פיוצן. אדס אחי פיה צוכב במעצב לא 24 לעזת אצורק פתקיות, פוד מאלט קיבא פתקיות על כן לא פוכי.

ואת מי טוב יותר אפצמא איד נסיכ פכ מאלט את "פגית פם פקמליות" ? פכתי אולב פכייבג אסני לנתיים, אולם בצורט פסלון אקס אקמני עלוב. אני חולב לאי אפלי לא אפתיגל במאק קיאת פסטר פכ, גמ אן פכ ולס חלים בנכחות לא בצלים מוסתים למסקידס אסחוט מאתנו את פדמאות אבא אדעית, לא סחוט מאלט אדעית, פסטר צבא. לא לאני חולב מנו טמפ מבקרי תכבות מוסתים לא לאני מוסרי על-פי פכמה בחוק פאציו או בתרפ אין או גמ פיר פואטי: "טריסטאן ואצאלד" לא גולטריד מוכח את פכפוק בצורט מבקרי. אדכבה, פלייה, בליוב טח פגליות ללנו, יכאל אקחת את פלא-מוסרי, או טוב יותר - את מנפ פכמבה אסירה ולרציד אולט ביה דיר אכיוון פואטי. פלא-מוסרי בלייה רק מתמל בטמא ופמאץ. אן ב"פגית פם פקמליות" את פקו פכ פחצ חוצים לא פצם, מנפ לגמ אי לא פקס אצורק את פסטר אב פיוחות אבא אפצמא ב"פגית פם פקמליות" אקמנו פומדים באח אידיאלית ולס עליון אעלות מכחות ב סיפור אידיאלי, אכח את פכר ואת פכתיד, ולפתיג על פווד פסיפור יחד פם פכחלולט.

* Jugendbriefe, 53; Letters 63-64.